

Szegedről a világ színházába A város és a tanya tanítója

A tényállás: Bodolay Géza, a Szegedi Nemzeti Színház fiatal rendezője az NSZK-beli Nemzetközi Színházi Intézetközpont meghívására június 14. és 29. között nemzetközi színházi szemináriumon vett részt a stuttgarti Theater der Welt, azaz világszínházi fesztiválon.

A legelső kommentár: huszonkilenc résztvevő, nagyjából nyugatnémetek, de színházi emberek Lengyelországból, az Egyesült Államokból, Belgiumból és az NDK-ból, Finnországból, Görög- és Spanyolországból. A szegedi rendező csoportja — ki hitte volna, hogy ilyesmi is létezik? — a színpadi verekedések, vívó- és harci-jelenetek fortélyait tanulta, két álló héten át mindennap délelőtti tíztől kettőtig, minden rendű és rangú színpadi pofonok, hasba- és más testrészekbe történő rúgások és egyéb szcenikai agressziók sorozatát. Még bemutatót is tartottak a többieknek, akik ez idő alatt a szó- és hangképzés, vagy a japán kabuki tanulmányozásával múltatták idejüket. Egyik ilyen alkalommal érkezett a helyszínre a nemzetközi eseményről tudósító *Stuttgarter Nachrichten* riportere is, a cikkével napvilágot látott fotók egyikén pedig, fölöttébb ruganyos kalandfilmhős beállításban, maga Bodolay Géza látható.

— A szeminárium mellett, gondom, adódott alkalom színházi produkciók tanulmányozására is...

— A fesztivál minden jelentősebb színelőadását láthattam, néhány rendkívüli produkciót is. Robert Wilson, a kitűnő amerikai rendező-mágus két darabot mutatott be, ezúttal német színnézzekkel: Heiner Müller *Quartettjét* és egy Euripidész-feldolgozást. Ez utóbbi társszerzője is Müller volt, s ők ketten valóban az intellektuális színház elitjét jelentik ma, hallatlanul koncentrált, remek színészekkel, és mindenki mást felülmúló színpadtechnikai bravúrokkal. A fesztivál egyik legjobb bemutatója egy olasz együttes, a párizsi *La Compagnia del Colletti* *vo Milyen messze vagyunk az éjszakától* című Büchner-produkciója volt. Az első részben a Danton halálát, a másodikban a Woyzecket adták elő, erősen rövidítve és átdolgozva mindkettőt — ám így a mai, forradalom nélküli világot mutatták fel, elemmentáris erővel. A fesztivál legmulatságosabb és egyik legsikeresebb előadásának a francia *Compagnie Jerome Deschamps* *Vasárnap van*-ja számított. A világhírű komikus, Jacques Tati filmjeire emlékeztetett leginkább, amelyekben a tárgyak lázadásából jönnek létre különböző mulatságos szituációk, mégis, az egész nagy vidámkodást átlengeti valamiféle alapvető emberi esendőség megragadó érzékelése.

— Magyarok?

— A Katona József Színház. Az Ascher Tamás-féle Három nővérrel voltak jelen, hatalmas sikert aratva. Felemelő, gyönyörű érzés volt magyarként ott megélni az egészet...

— Egyéb?

— A moszkvai Tabakov-féle stúdiószínház *Bulgakov: Féleszk Jourdán-jét* mutatta be, az 1981-es veszprémi ősbemutató után most anyanyelvén. A *Taganka* a moszkvai színművészeti főiskolával közösen lépett föl, *Szavkin Scherzo* című darabjával. Szovjet színházakban eddig nem nagyon láttott formai megoldásokkal, izgalmas díszletekkel prezentált produkció volt: egy-féle „poszt-csehovi” darab, egy romos vidéki nyaraló lakhatóvá tételének esélyeiről... Aztán láthattam egészen közelről Jeanne Moreau-t, aki egy monodramát adott elő, egy Hermann Broch-regényből adaptált, *Zerline, a szobalány vallomása* című művet — zseniálisan. Volt persze még sok minden, amerikai „actual show”, látványosan ötvözve a mobilszobrok, a vetített képes csillagászati előadások, a lézerszínház és egyebek technikai trükkparádéit, forgatható műtárgszalra fektetett konferan-sziával és tolokocsival és színgorgiával és mindennel a világon. Akadt olyan előadás is — például a szintén amerikai *Ajax*-produkció —, ahol fantasztikus technikai apparátussal felvonultattak utcáról összeszedett műkedvelő színészeket, miközben egy teljes felvonáson át csobogott a víz, plexiákváriumban térdig vérben gázolva ágalt a süketnéma főhős és helikopterzúgást túldordítva tolmácsolták a szavait. Ezt a „vietnamosított” *Szophoklész*-átíratot az amerikai fenegyerek, Peter Sellers rendezte, aki egyébként Mozart: *Cosi*

fan tuttejét is „lázán” amerikanizálta: Despina „bárjába” helyezve a cselekményt, s a két ifjú hős ezúttal a koreai háborúból tért haza a nagy megcsalásra...

— Ennyi, nyilvánvalóan hatalmas élményanyagot jelentő tapasztalatot összegezve mi mondható el a világ mai színházi kultúrájáról? Felfedezhetők tendenciák, változások, hangsúlyeltolódások, „irányzatok”, stílusok ilyen kavargó nemzetközi produkcióhalmazban?

— Először is: a mindenütt szétlétben-hosszában hangoztatott alapelv, márminthogy visszatérőben lennének a szó színházához, egyáltalán nem tűnt bizonyított-nak. A Katona József Színház előadása volt szinte az egyetlen, kimondottan szövegcentrikus produkció, kívülre gyakorlatilag egy sem. Tudom, hogy nem szabad ebből túlzott vagy éppen félreérthető következtetéseket levonni (annál inkább nem, mert a Katona-teljesítmény kivétel-sen egyszerű volt az adott stíluson, előadásmódon, színházi közelítésformán belül) — viszont az igazság az, hogy én is azt vártam, a világ színházának egyszerűségéből több jel lesz látható, legyen az akár „nagy visszavetés” is valamifajta régebbi eszményhez, persze nyilvánvalóan magasabb, „emeltebb” szín-

ten. Ehelyett a Stuttgartban színre került előadások váltig a „színházközpontú színházat” mutatták, amelynek értelmében az előadás önálló esemény és nem mint irodalmi interpretáció jelenik meg. És kifejezetten „rendezőcentrikusak” voltak az előadások, még a „rendezőtlennek” kikiáltott olasz „kollektív színház” produkciója is. A legfontosabb tanulságnak azonban azt tartom, hogy a legjobb színelőadásokban meghatározó volt mindig egyféle, igen erőteljes alapgondolat. A látványosság Nyugaton annyira jellemző, itt-hon persze kissé túlhangsúlyozott (mert komplexusokból táplálkozó) szerepe, a színpadi gégekre építő modor nyilvánvalóvá teszi az előbbi, döntő jellegzetességet: a „show” minden esetben a rendkívül koherens, mély gondolatosság kizárólagos alátámasztására, hangsúlyozására szolgál.

— Megítélhető úgy ez a tapasztalat, hogy a magyar színházi világ lemaradását kell konstatálnunk?

— Nem. Lemaradva semmi esetre sem vagyunk, de — ahogy egy lengyel barátom megfogalmazta — Nyugaton, sőt, azt hiszem, a világ színházi életében azért tűnik úgy, hogy annyira nagysúlyú, komoly „élet” van, mert rengeteg az előadás. Csak is és kizárólag annyi a „titok”, hogy ott bátran és nyugodtan sokan sokféle színházat csinálnak. Amelyek között egyébként a Katona József, állítom, az elsők között volna bármikor... Ráadásul: a „szó-mágiás” színház mezejében az európai élvonal legelején foglalunk helyet. Csak-hogy az az itthoni álvita, hogy „irodalom- vagy rendezőcentrikus színház”, ott az égvőlágon senkit sem foglalkoztat. Az a természetes felfogás divik — „világszínházi alakok” akár —, hogy azért van mindenkor színházi előadás, mert fontos, önálló mondandó van. És tulajdonképpen ezzel, ennyivel kész is.

DOMONKOS LÁSZLÓ

Willim Pistika tragédiája

A fővárosi Dugonics-temetőben, ha a Temető utca felőli oldalbejáraton megyünk a hajdan központi helynek számító kápolna irányába, még a kápolna előtt, bal kéz felé találunk egy furcsa fölírású sírkövet. Nem könnyű megtalálni, mert a fölirat nem az útra néz, hanem a kő másik oldalán — s ott is csak nehezen — olvasható. A festék rég lekopott, a betűk vésete sem olyan éles, mint valaha, új korában, több mint hetven esztendeje. Nekem is mások hívták föl rá figyelmemet.

A bögészó azt olvashatja: „Itt nyugszik Willim Pistika / élt 12 évet / Meghalt 1915. aug. 8. / Béke poraira.”

Utána még verszerű sorokba tördelve a következők vehetők ki: „Néma e sir lakója már, / Alszik! / Edesanyja várt rá, / És most már az angyalokkal játszik. / Elűzték közülünk a / gonosz franciát. / Itt hagyta kis testvérét / és bú édesapját. / Imádkozz érettünk, kis angyal / Ott fent a nagy magasságban.”

A legelső sorban: „Emeltette / Szeged város közönsége.”

1.

Miért állított Szeged társadalma sírkövet egy kislánynak? Mire utal a csak az első világháború fölcsírt gyűlölködésében érthető jelző, a „gonosz” franciákra?

Irodalmunkban klasszikus mű örökítette meg azt a szomorú lélektani jelenséget, amely a háború alatt az egymással szembenálló népeket — csekély, tiszteltre méltó kivétellel — eltöltötte. Kuncz Aladár írta meg *A fekete kolostor* című regényében (1931) franciaországi internáltságának történetét. A tragikus éppen az volt, hogy a fran-

cia szellem, a francia nép, a francia főváros szerelmesét, rájongóját alázta meg, fosztotta meg négy évre emberi jogaitól a militarizmus és a sovinizmus. (Kevesen tudják, hogy a Fekete Kolostornak szegedi lakója is volt: Erneyi Jenő, akit ugyancsak szeretett Párizsban ért a hadüzenet, s aki nekem is kedves tanárom volt a Baross Gábor gyakorlógimnáziumban.) Kuncz Aladár emelkedett szelleme azonban a rab-ság megpróbáltatásai ellenére is képes volt a különbségtételre: meggyűlölte a francia bürokráciát, a francia hadsereget, embertelen porkolábjaikat, de föltétlen tisztelője maradt továbbra is a francia kultúrának, a francia népnek.

Ezt nem várhatjuk el a szegedi sírkő szövegének megfogalmazójától. Igaz, a gonosz lehet kiemelkedő jelző is, azaz nem minden franciára, hanem csak a gonoszokra érvényes, de ez alighanem erőltetett szűkítése volna a ténynek, hogy 1915-ben a minket a németekkel együtt gyűlölő franciákat általánosan ítéltek el a szegediek Willim Pistika szomorú haláláért.

De ki is volt Willim Pistika, és miért kellett 12 éves korában meghalnia?

2.

A Szegedi Napló 1915. augusztus 10-i számában alighanem Móra Ferenc írta meg a kis mártír tragédiáját. Apja szücs volt, és mintegy másfél évtizeddel előtt ment ki a feleségével

Móra Ferenc írja: „Harminc-három éven át ő járt ki a tanyára, a 34-ben a tanya jött be hozzá, a koporsójához. Nagyot mondok vele, de nem tudom, hogy István szent király óta gyászolt-e még valakit a szegedi magyar oly igazán, mint a »nagyságos direktor urat«. És most hihetlenebbet mondok: noha tanfelügyelő volt, minden tanító sirt a temetésén.”

Ezek a sorok Tóth Jánosnak, „Szeged oktatásügye mindenese”-nek szólnak, aki 100 éve, 1887. augusztus 8-án halt meg.

A gazdag és termékeny élet- és munkapálya a Vas megyei Nyőgéről indult, 1804. november 7-én. Szombathelyen, Trecsénben és Kalocsán tanult, majd belépett a piarista rendbe. Elsősorban a természettudományokkal jegyezte el magát, s élete végéig a matematika és a fizika maradt legkedveltebb munkaterülete. Miután a pesti egyetemen diplomát és doktori címet szerzett, 1828-ban szentelték pappá. Egy évet Vácot tanított. Ezután, 1828-ban, a mintegy 25 ezres Szegedre jött Reisinger János történész és Horváth Cýrillel együtt. Reisinger és Horváth később egyetemi tanárok a pesti tudományegyetemen. Tóth is mehetett volna, de ő mindvégig Szegedé maradt.

Tóth János a szegedi piarista gimnáziumban kezdett tanítani akkor, amikor a reáltudományokat még kis órászámban okították. Tehát azzal kellett szembenéznie, hogy tudományágai még nem találnak kellő fogadtatásra. De kiváló felkészültségével, önképzőköri körökön keresztül diákjait hamar megnyerte a természettudományoknak. Demonstratív oktatási rendszerének hamar híre járt, és jöttek diákok nemcsak a Dél-Alföldről, hanem az ország más területeiről is. Egy-egy osztályban hamarosan 200 diákot oktattak. Ő alapozta meg a gimnázium fizika- és vegytani szertárát, hogy kísérleteivel még

vonzóbbá tegye a természettudományok oktatását. Egyben a kutatási vágyat, a kíváncsiságot is szerette volna diákjaiban felkelteni. Nemcsak a gimnáziumban oktatta a természettudományokat, hanem a város lakosságának is tartott rendszeres népszerűsítő előadásokat, amiket kiterjesztett a tanyavilágba is.

Később a tanyai és a városi népiskolák, a tanítóképző és az alreáltanoda igazgatójává nevezték ki.

„Nemzeti polgári iskola” néven 1847-ben gyakorlati értékű oktatási intézmény nyílt Szegeden. A városi alreáltanoda 1851-ben nyitotta meg kapuit, hogy az iparos pályákra készülőknek nyújtson magasabb felkészültséget. Ennek első igazgatója Tóth János volt, egyben ekkor kapott megbízást az 1844-ben alapított tanítóképző vezetésére is.

A városi iskolák vezetése mellett, mindennél fontosabbnak tartotta a népművelést, a tanyai „sötétség” felszámolását, és szellemi kultúra pallérozását. A szegedi tanyavilág szellemi kitarulkozásának első agitátora volt! Ügybuzgalma során iskolák létesültek a szegedi tanyavilágban, és mint apró mécsesek, vitték a szellem napvilágát! Tanítás közben arra is szaktitott időt, hogy a népet apró-cseprő, ügyes és bájos dolgaiban eligazítsa, adókönyvekkel megismertesse őket. Ebben az időben 25 népiskola négyezer gyereknek volt felügyelője. Móra Ferenc 1921-ben ezeket írja: „Az újabkori Szegednek három nagy jötevője volt: Kállay Albert, aki a várost építette (azért a várost mérnökök, és nem főispánok építették. B. J. megjegyzése). Kiss Ferenc, aki az erdőket nevelte, és Tóth János, aki a tanyai iskolákat ültette.”

A tanyai iskolaügy mellett, nem hanyagolta el a tanítóképezdei és a reálisiskolai feladatait sem. A szegedi Baross Gábor reálisiskola (későbbi épületében, ma a Vedres István Építőipari Szakközépiskola székel) az ő igazgatása alatt kezdte meg működését 1852-ben 15 tanulóval, és amikor 1868-ban megvált az iskola vezetésétől, utódjának jó hírű főreálisiskolát adott át.

A szegedi népiskolák felügyelőjévé 1868-ban választották, és az 1873-ban megnyitott első állami polgári fiúiskola megnyitására Tóth Jánost máris azok az eszmék foglalkoztatták, hogy a lányok számára is hasonló iskolát kell nyitni, és mielőbb. Ez az iskola hihetetlen gyorsasággal, 1874. november 12-én, 62 tanulóval meg is nyílt, és az az első igazgatója Tóth Jánost nevezték ki, s egyúttal a természetant (fizikát) tanította is. Ennek az iskolának ajándékozott legtöbbet. Korabeli négyezer forintért vásárolt felszerelést a fizikai szertárnak, ásvány- és növénygyűjteményét is (hol lehetnek ezek?) ennek az iskolának ajándékozta.

Nemcsak iskolaszervező, hanem jó tankönyvíró is volt Tóth János. Megírta és saját költségén kiadta a gimnáziumok és polgári iskolák számára a *Szerves vegytant* (rövid, gyakorlati vázlatokkal). Saját, mintegy 350 kőtetből álló szakmai könyvtárát is a polgári leányiskolának ajándékozta.

A város rekonstrukciós építkezése során a polgári leányiskola a Tisza Lajos (ma Lenin) körútra új épületet (ma az Állam- és Jogtudományi Kar) kapott, amelyet 1882-ben még ő avatott fel.

Erdemeiért több magas kitüntetést kapott: kormánytanácsos (1850), Arany Erdemkereszt (1861), királyi tanácsos (1867), majd 1938-ban, halálának 50. évfordulóján a feketeszéli tanyai iskolát róla nevezték el.

A száz éve elhunyt természet- tudós, város- és tanyatanító ez- rekre fordította gazdag életét, amely a későbbi népművelés- ségben virágzott ki igazán.

PÉTER LÁSZLÓ

BÁTYAI JENŐ